

ARADI JÓZSEF

FESZTIVÁL AZ EGÉSZ VILÁG?

Képzelt riport egy kelet-európai fesztiválintropológiáról

*„Ha a doktor nem felejt az asztalon,
ha az ajtón mész ki, nem pedig az ablakon,
ha a kabátod hasad meg és nem a tudatod,
s kötél helyett nyakkendő lóg csak a nyakadon, óh-óh.”*

*„Mi is leszünk szenilisek,
Csak ki kell várni, ki kell várni...”*

ADAMIS ANNA

■ Mit tudott Déry Tibor a popfesztiválokról? A *Képzelt riport*¹ bírálói szerint semmit. A 77 éves öregúr, a „Vén Pelikán”² elolvasott egy képes riportot a *Newsweek* vagy az *Esquire* egyik 1970-es számában, és ebből fantáziálta a „Montanai popfesztivál” széthulló, agresszióba torkolló világát, ahol az ember „kettéhasadt, s ereje s gyöngesége párviadalában hullt el? Mi hasította ketté az egyet, hogy a két fél fölkeljen egymás ellen, s egymást szőröstül-bőröstül elnyelvén még egy hiányt ékeljen hiányaink közé?”

„Mert mondjuk ki kereken, Beverley – folytatja az öregúr József szájába adva a szót –, ami van, az irtóztató. Egy kísértet járja be a földet, visszanyesett ösztönökkel s elferdült értelemmel, melyek egyezsége nem juthatván, belülről falják üressé minden tisztes szándékunkat és cselekedetünket. Jogosult a kérdés: tehetetlenek volnánk hát? Minden újrakezdésünk döghalálra ítélve? Minden jó csíránk lefojtva, minden épkezláb gondolatunk megnyúzva, minden ifjú reményünk, melynek oly boldogító volt első csecsemőmosolya, aggastyánkorára elveszteni fogát, haját, eszét? És szájunkkal, mely fogcsikorgatva szünetlen vészkiáltását hallatja, már csak saját süket fülünkbe haraphatnánk, mert más fül nem fülel ránk az egyetemes csendben?”

Déry azonban nem tudta, hogy 1969-ben az altamonti popfesztivállal ér véget a hippikorszak Amerikában. Nem tudta, hogy ez a fesztivál szimbolikus lezárása a „béke és zene”, a „peace and love” korszakának, a Woodstock Fesztivál szelíd „virággyerek” korszakának.

„– Mit láttál a téglagyárhoz vezető úton? – kérdezte Beverley.
– Holttesteket – mondta Eszter.”
DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Lehet-e ennyire irtóztató egy fesztivál? Vagy nem is a fesztiválról szól Déry regénye? Déryt egy – nem is a montanai, hanem – az 1969-es Altamonti Fesztiválhoz kapcsolódó konkrét esemény, egy brutális gyilkosság újsághíre kavarja fel: a Hells Angels egyik tagja a Rolling Stones koncertje alatt megkéselte a tizennyolc éves afroamerikai fiút, Meredith Huntert.

Egy 1973-as vallomásában Déry megemlíti, hogy számára miért volt fontos a popfesztivál témája. Az a kérdés izgatta, hogy lehet-e közös gyökere a popfesztiválokon elharapózó agresszióknak és Eszter LSD-kábulatban újraélt alapélményének, vagyis éppen annak, ami elől a zenekábulatba menekül, az óbudai téglagyár felé tartó menetet kísérő egykori nyilas brutalitásnak. „Vajon az erőszakos hajlamok, a fasiszta módszerek leveleződnek-e a popfesztiválokon, vagy újratermelik a faszizmust?” – kérdezi az író.³

„Embernek lenni annyit tesz, mint úton lenni.”
DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

A kanadai francia Christian Roy, aki magát számunkra elég szokatlan módon heorológusnak⁴ nevezi, számtalan olyan fesztivált mutat be könyvében, amelyben parádés felvonulás határozza meg az esemény jellegét (legjellemzőbb ezek között pl. a Riói karnevál szambaversenyzőinek színes kavalkádja). De egy kevésbé parádés téli fesztiválra is találunk példát (például a japánok minden évben megtartott Meztelen Fesztiválja inkább hasonlít vészőfutásra, mint diadalmas szambaversenyre). Közös bennük a „farsangi menet”, a vonulás.

Tánczos Vilmos kítűnő könyvében⁵ olvasom, hogy a karnevál szó nem is a „carne vale”-ra („hústól való elválás”), a „húshagyás” latin változatára vezethető vissza, hanem a „carrus navalis” származéka (jelentése: szekér + hajó). Hova menetel, vonul ez az allegorikus szekér? Természetesen a termékeny káoszba. Meghal és újjászületik a mitikus idő. De újjászületik-e a ciklikus idő Déry Tibor popfesztiválján?

„Mit használ száz orgazmus egy óra alatt, ha utánuk újra az e világi lét törmelékében kell gyalognod, nyakig sülyvedve büdös gödreibe, melyek elől nincs se be-, se kitérés.”
DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Az intézményesített zűrzavar állapotában a világ tótágast áll, az egész világegyetem apokaliptikus képet mutat, érvényüket veszítik a társadalmi együttélés törvényei – jellemzi a karneváli helyzetet könyvében Tánczos Vilmos. Megszűnik a bevett rend, a hatalmi hierarchia, eltűnnek a szexualitás tabui, a tulajdont nem tartják tiszteletben, a játékosság határait messze túllépi az erőszak, összeverekednek a farsangi színjáték egymással versengő csapatai, a szereplők inzultálják a nézőket. „Velencében a 16. század végén húshagyókedd éjszakáján 17 embert öltek meg. Londonban ugyanekkor inasok garázdálkodtak, kövekkel, furkósbotokkal, szerszámokkal követtek el agressziót.” Jellemző a szavak inváziója, az elharapózó szitokbeszéd.

A Christian Roy-féle naptár-enciklopédiának⁶ talán nincs is olyan szócikke, amelyben ne esne szó a hagyományos fesztiválok egyik legfontosabb attribútumáról, az életadó agresszióról (ismerős példa a húsvéti locsolás erotikus agressziót legitimáló szokásrendje a magyar néphagyományokban).

„Madarak jönnek, madarak jönnek”
ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

meséli el Montanába helyezve. Autók végeláthatatlan sokasága, háromezerezer fiatal közeledik az eső áztatta autópályán Montana felé. Mit keresnek ott? Tudjuk, hogy József – nevezzük Józsefnek – Esztert keresi. De mit keres a háromezerezer fiatal? Mick Jaggert? A Rolling Stones együttest? Carlos Santanát? Marianne Faithfult? Az LSD-t? Déry nem látta a fesztiválról készült 1970-es dokumentumfilmet, amelynek *Gimme Shelter* (Adj menedéket)⁷ volt a címe. De kisregényében megelevenednek a dokumentumfilm totálképei, a gépkocsik végtelenbe kígyózó sora az utakon.

Hőség van az úton, gyűlnek a felhők. József a felhőket nézi. Felhők?

„Nem felhők, hanem madarak. Mondják, hogy Ninive pusztulásakor akkora madárrajok vonultak az elítélt város fölé, hogy elsötétítették a napot. A minden-ség csapóajtói kinyíltak, s a mélyből s a magasból madarak bugyborékolnak, minden buborék egy tömény madár volt, amely a szomszédjával összefolyva s gyorsan tovább növekedve egy meg-meglebbenő tömör lepedővel elválasztotta a földet az égtől, a sötétséget a fénytől. S lőn sötétség. A bosszú s a büntetés kohéziója oly erős volt, hogy a máskor csak magányosan vagy párosával szállodogáló ragadozó madarak is falkákba verődtek, s az apró énekesmadarak félelem nélkül özönlöttek nyomukban.”

„Az első bárányfelhő, amelynek madár voltát József megfejtette, kitárt szárnyakon lebegő keselyűkből állt össze, feltehetőn királykondorokból, melyeknek tiszta fehér hása a bárányfelhők lágy göndöreit hamisította József megütközött szeme fölé.”

„A félelemnek hány alakja van!”

DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRLÓL

Mit tudott Déry Tibor a popfesztiválokról? Alig valamit. De nála is a félelem személyesül meg a madárba-fordult felhőkben, mint Hitchcock madaraiban.⁸ A madárapokalipszis forrása egy valóságos esemény, 1961-ben a kaliforniai Monterey-öböl partjainál agresszívává vált sárlányok egy mérgező alga hatása miatt tömegesen támadtak meg embereket.

Déry azonban nem tudta, hogy 1969-ben az altamonti popfesztivállal ér véget a hippikorszak Amerikában. Nem tudta, hogy ez a fesztivál szimbolikus lezárása a „béke és zene”, a „peace and love” korszakának, a Woodstock Fesztivál szelíd „virággyerekek” korszakának. Innentől kezdve a hippikultúráról mindenkinek Charles Manson hippipünkösdista csoportja jut eszébe, akik valamivel az altamonti fesztivál előtt meggyilkolták Sharon Tate-et, Roman Polanski feleségét.

Mindezt nem tudta Déry, de tudta, mert zsigereiben hordozta a félelem örök mechanizmusát.

„Nem akarom látni, mert nincs erőm látni”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRLÓL

00:05:43,150 → 00:05:46,108

„Itt Stefan Ponek, KSAN Rádió, San Francisco. Véget ért a Rolling Stones hazai turnéja. Ingyen koncerttel zárták a turnét, ezúttal az altamonti pályán... 300 000 néző előtt. Volt négy születés, négy haláleset és egy halom csetepaté. Úgy hallottuk, valakit leszúrtak a színpad előtt a Pokol Angyalai.”

(Rádióriporter hangja a *Gimme Shelter* filmből)

00:07:06,359 → 00:07:10,558

„– Szóval, mi az ábra?

– Nem zsarunak mentünk oda. Nem vagyok zsarú. Sosem fogom megjátszani, hogy az vagyok. Ez a Mick Jagger mindent a Pokol Angyalaira akar kenni. Palimadárnak használt minket, pedig szerintem mi voltunk... a fesztivál legnagyobb

balekjai. Azt mondták nekünk, ha kiülünk a színpad szélére, hogy senki se tudjon felmászni, ingyen sörözhetünk a buli végéig.

Azért mentem oda. Tudja, mit mondok? Ők kezdték, mikor szórakozni kezdtek a motorjainkkal. Mit gondolnak, 50 dollárért vettük... vagy loptuk őket? Nem rugdoshatja senki a motoromat. Mert azt hiszik, azért, mert 300 000-en vannak ott, büntetlenül megtehetik. Ott állsz, és látod, hogy szétrúgják, ami az életed, amire ráköltöttem mindenedet, amid van, amit jobban szeretsz, mint bármi mást a világon... és valaki rugdossa, és tudod, ki az, hát elkapod a fickót. És igen, megkapták a magukét.”
(Rádióinterjú a Hells Angels egyik tagjával)

00:10:00,548 → 00:10:03,461

„Itt a KSAN Rádió. Váratlan volt az erőszak Altamontban. A Rolling Stones játszott mindenütt, Amerika minden nagyvárosában, mindenütt nagy tömegek előtt, és eddig minden incidens nélkül.”

(Rádióriporter hangja a *Gimme Shelter* filmből)

00:16:21,571 → 00:16:23,926

„– Azt olvastam az újságokban, hogy ingyen koncert lesz San Franciscóban.

– Igen, ingyen koncertet adunk.

– Mikor?

– December 6-án. És a helyszín sajnos nem a Golden Gate Park lesz, de valami a közelben, sokkal nagyobb. Létre fog jönni egyfajta mikrokozmosz társadalom. Példát mutatunk Amerikának, hogyan lehet viselkedni tömegrendezvényeken.”

(Interjú a koncert után Mick Jaggerrel)

„Minden átalakulás, változás bizonytalan kimenetelű, és a pusztulás lehetőségét is tartalmazza. Ezért az ember egyik alapvető ambíciója, hogy uralkodjék a változás felett.” Ezt úgy éri el, hogy ismétli a múltó pillanatokot. Úgy fogja fel az elmúlást, mint egy újabb megújulás szükségszerű kezdetét. Beviszik a pusztulásba a jövő ígéretét – ez a karneváli világ verdiktje.

„Manuel: Te milyen nemzetiségű vagy, szegény Józsefem?
József: Sehonnai.”

DÉRY TIBOR: KÉPZELT RIPIORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Lehet-e Déry kisregényét úgy szóba hozni, hogy ne gondoljunk Déry Tibor azonos című kisregényének 1973-as magyar musicalváltozatára?⁹ A Locomotiv GT közkeletű slágereinek fülbemászó sikere és erősen vitatott utóélete¹⁰ alighanem egy másik történet, nem a fesztiválanropológia sztorija. Felhői, hangulatai mindenesetre háttérzenét szolgáltatnak a töprengéseink címében megfogalmazott kérdéshez: Fesztivál-e az egész kelet-európai világ? És ha fesztivál, milyen fesztivál? A fesztiválok nagylélegzetű és nagyszabású „zeneközpontú” ifjúsági formái mellett 1989 után új életre kaptak a helyi vásári hagyományokból kinövő, minden korosztály értékeit és szükségleteit számon tartó sokadalmak. Sokat elárulnak az újjászületés vajúdásairól a kézdivásárhelyi Őszi Sokadalom szervezési viszontagságai. Minden modern fesztivál találkozik a „normális idő” felfüggesztésének naptári dilemmájával. Melyik a legjobb naptári időszak? Milyen vallási hagyományokra lehet támaszkodni?

Marad a kérdés: lehet-e a sikeres nyugati fesztiválok (pl. Woodstock, Glastonbury, Roskilde stb.) mintájára létrehozni egy sikeres kelet-európai fesztivált, például a „Szigetet” (csak így: Sziget!), majd annak erdélyi kisöccsét, a Fél-sziget fesztivált? S ha lehet, kelet-európainak tekinthető-e ez a keletre sodródott nyugati típusú gigarendezvény, amikor látogatóinak többsége külföldről érkezik?

Külön gondot okoz a töprengőnek, hogy Romániát nem tartják számon a fesztiválországok között (Skócia, Hollandia, Franciaország, Belgium, Magyarország vannak az élen, Románia és a tőle keletre fekvő Moldovai Köztársaság, Ukrajna, Oroszország valahogy kimaradt a képből). S ha valahol egyáltalán jegyzik is az országot a fesztiválok Guinness-könyvében, a Fél-sziget fesztivál szerepel a nagyobbak között, a bukaresti B'estFest Románia látogatószámában messze elmarad a Fél-szigettől.

A tények lehet, hogy azt az – azóta elfelejtett nevű – kultúrantropológust igazolják, aki a hetvenes években párhuzamot próbált vonni a gótika építészetben megnyilvánuló keleti „limesze” a nevetéskultúra keleti „limesze” és a medvetáncoltatás nyugati „limesze” között. A határok nagyjából a Kárpátok vonulatát követik. Ahol nincs gótika, ott nincs karnevál, ahol nincs farsanghagyomány, ott medvetáncoltatás van.

„Menni kéne, nem kérdezni,
Csak érezni, csak érezni.”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPOORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Balázs Géza azt írja egy cikkében,¹¹ hogy nincs is szavunk a fesztiválra. Vagy ha van, azt valószínűleg oroszról (vagy angolból?) kölcsönöztük, a *Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* szerint 1948-nál semmivel sem hamarabb.

A szó eredetileg nemzetközi résztvevőkkel rendezett előadássorozat megjelölésére szolgált, a népiünnepély jelentést csak később vette fel. Ma már van gyöngyvirág-fesztivál, cseresznyefesztivál, körtefesztivál, dinnyefesztivál, halászléfesztivál, kolbászfesztivál, gulyásfesztivál, juhászfesztivál, mangalicafesztivál, borfesztivál, illetve újabban pálinkafesztivál.

„Hogyan mondjam el neked, amit nem lehet,
mert szó az nincs, csak képzelet...”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPOORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Hogyan gondoljunk tehát a kelet-európai ünnep- és fesztiválanropológiára, ha nincs is szavunk a jelenségre, és ha van, az olyan sokféle élményt jelöl, amit nem is lehet egyetlen fogalmi tető alá hozni.

Két gondolat, két megközelítés kerül itt egymás mellé, amely fényt vethet a kelet-európai antropológia és a popfesztivál keletkezési körülményeire:

Ügynöki jelentés a hetvenes évekből: „A jazz és a Beattles [sic!] zene nagy hatása abban van, hogy az ember [...] elfelejti, milyen szar az élet, és milyen szemetek az emberek.”¹²

„Ellenforradalmi tevékenysége” miatt öt év Gulagra, majd barátai közbenjárására „csak” száműzetésre ítélte Mihail Bahtyin ezt írta visszatérése után 1940-ben: „Amíg a karnevál tart, senkinek nem lehet más élete, mint a karneválbeli. Nem lehet kilépni belőle, mert nincsenek térbeli határai. Amíg tart, addig csak a törvényei szerint lehet élni, addig csak a karneváli szabadság törvényei érvényesek. A karnevál egyetemes, az egész világ különleges állapota, a világ újjászületése és megújulása, amelynek mindenki részese.”¹³

„Ha nem bírod már elviselni azt, amiben vagy...”

ADAMIS ANNA: KÉPZELT RIPOORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRÓL

Déry Tibort 1957-ben kilencévi börtönbüntetésre ítélték. Büntetését 1961-ben felfüggesztették, majd teljes amnesztiát kapott.

„Életem egy újabb baromságára készülök” – harangozta be Déry a kisregényt Réz Pálnak írt egyik levelében,¹⁴ majd amikor elkészült a regénnyel, így jellemzi a *Képzelt riportot*: „Az éjjel befejeztem bolond, legbolondabb regényemet.”¹⁵

Déry Tibor bolondünnepe volt-e a *Képzelt riport?* Játék egy távoli, ismeretlen világgal? Játék az apokalipszissal? Van olyan feltételezés, hogy Déry a kisregényt megrendelésre írta. És ha megrendelésre írta, eleget tett-e a megrendelésnek?

„Tibuska, mondta Déryről Füst Milán, csibészszégre hajlamos.”¹⁶

■ JEGYZETEK

1. Déry Tibor: *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1973.
2. Ungvári Tamás említi egy írásában, hogy Devecseri Gábor verset tett közzé az *Irodalmi Újságban*, amelyben egy öreg pelikán jelképében jelenítette meg Déryt.
3. Déry Tibor: *Nem pusztán a téma érdekelt*. Kritika 1973. 4. sz. 8.
4. Heorté görögül ünnepet jelent, heortológia az egyházi ünnepek kialakulásával, tartalmával foglalkozó tudomány vagy ahogy a teológusok nevezik, „az idő megszentelésének” tudománya, ma már nemcsak az egyházi ünnepekkel foglalkozik, hanem a vallási és pogány „ünneprendek” minden fajtájára kiterjesztette érdeklődését.
5. Tánczos Vilmos: *Szimbolikus formák a folklórban*. Kairosz Kiadó, Bp., 2007.
6. Christian Roy: *Traditional festivals: a multicultural encyclopedia*. ABC-CLIO, Oxford–Santa Barbara–Denver, 2005.
7. *Gimme Shelter*, a Rolling Stones együttes 1969-ben írt ismert száma. Albert és David Maysles és Charlotte Zwerin 1970-ben dokumentumfilmet forgattak, amelynek ezt a címet adták. A dokumentumfilm az együttes 1969-es amerikai turnéját követi, melynek végkifejlete az Altamonti Ingyen Koncert. A filmen élőben lehet látni az „incidenseket”.
8. A Madarak (eredeti angol címe The Birds) egy 1963-ban bemutatott színes amerikai film Alfred Hitchcock rendezésében.
9. A kisregényt Pós Sándor alkalmazta színpadra, zenéjét Presser Gábor, dalszövegeit Adamis Anna szerezte, és 1973-ban mutatták be a rockmusicalt a budapesti Vígszínházban.
10. Sebők János: *Szemétre való-e a Popfesztivál?* Élet és Irodalom 2007. 33. sz.
11. „Ne csináld a fesztivált!” MNO, 2001. május 19.
12. Szőnyei Tamás: *Nyilvánítottak. Titkos szolgák a magyar rock körül, 1960–1990*. Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó, Bp., 2005.
13. Mihail Bahtyin: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Osiris Kiadó, Bp., 2002. 15.
14. PIM, Déry Tibor-hagyaték, Déry Tibor levele Réz Pálnak, 1970. július 29.
15. PIM, Déry Tibor-hagyaték, Déry Tibor levele Réz Pálnak, 1970. szeptember 7. A kéziratot leveleket Varga Luca tanulmányából idézem: *A Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról vígszínházi előadásának recepciója a Kádár-korszak kultúrpolitikájának tükrében*. Korall 2010. 39. sz. 58–88.
16. Ungvári Tamás: *Ringasd el magad*. 168 óra 2007. 34. sz.

